

ULLA POHJAMO

Oululainen kulttuuriskandaali

Vaaskiven huvila Hietasaari-keskustelun sytyttäjänä

Kirjailija Tatu Vaaskiven huvilan purkaminen Oulun Hietasaarella vuonna 1992 herätti julkisuudessa vilkkaan keskustelun vanhojen rakennusten ja kaupunkialueiden merkityksestä ja käytöstä. Yksittäisen rakennuksen kohtalo sai kaupunkilaiset ilmaisemaan muistonsa, toiveensa ja pelkonsa kokonaisen kaupunginosan tulevaisuudesta. Kannanotoissa nousi esiin erilaisia käsityksiä alueen historiasta ja sen merkityksestä. Keskustelussa ilmeni syvä ja pitkään jatkunut ristiriita viranomaisten ja suunnittelijoiden ja toisaalta kaupunkilaisten näkemysten välillä. Mikä on kyllin arvokasta kulttuuriperintöä, ja kuinka sitä tulisi käsitellä.

■ Eräänä hämäränä pakkaspäivänä joulukuun lopulla vuonna 1992 purettiin Oulun kaupungin päätöksellä Hietasaarella Mustansalmen rannalla sijainnut hirsinen huvilarakennus. Joulupäivänä TV 1:ssä sai ensisijyksensä samassa huvilassa kuvattu draamadokumentti *Pyhä kevät*, joka käsitteli huvilan entisen asukkaan kirjailija, kriitikko Tatu Vaaskiven (1912–42) elämää. Erikoinen yhteensattuma herätti paikallisissa lehdistä vilkkaan keskustelun. Useat tahot syyttivät kaupunkia arvotakuun pur-

kamisesta. Vihjattiin, että purkaminen oli tapahtunut tarkoituksellisesti juuri ennen kuin keskustelu huvilan säilyttämisestä olisi päässyt alkuun. Kaupunki kiisti tarkoituksellisuuden menettelyn, ja perusteli toimintaansa pitkään tyhjillään olleen rakennuksen huonolla kunnolla. Samoihin aikoihin oli meneillään Hietasaaren uuden asemakaavan valmisteluun liittyvä rakennusinventointi, jonka tarkoituksena oli selvittää saaren rakennuskannan mahdollinen säilyttämistarve.¹

Hietasaari on 1860-luvulta alkaen kaupungin omistamalle maalle rakentunut kesähuvila- ja työväen asuinalue, joka sijaitsee Oulujoen suistossa. 1910-luvulla Hietasaarelle laadittiin arkkitehti Harald Andersinin toimesta huvilakaupunkiasemakaava, jonka tarkoituksena oli luoda alueesta hyvinvoiva ja esteettisesti korkeatasoinen kesänviettopaikka. Käytännön pakosta sallittiin myös jo alueelle syntyneen, lähinnä työväestöstä koostuneen, ympärivuotisen asutuksen kasvu. Hienostuneet kesähuvilat ja vaatimat omakotitalot sijoituivat ahkerasti viljeltyjen puutarhatonttien keskelle.

Toisen maailmansodan jälkeen kaupunki pyrki muuttamaan koko saaren teollisuusalueeksi. Tonttien vuokra-aikoja jatkettiin vain vuodeksi kerrallaan. Suunnitelmat teollisuusalueesta kuitenkin raukesivat. 1960-luvulla modernismin hengessä laaditussa uudessa asemakaavassa alue määriteltiin virkistys- ja matkailupalvelujen alueeksi. Tässä vaiheessa saaren merenpuoleisen suosituksen uimarannan läheisyyteen oli syntynyt suosittu leirintäalue. Kaava edellytti, että yksityiset asukkaat ja kesähuvilanomistajat siirrettäisiin muualle, ja että vanhat

puutalot korvattaisiin asteittain moderneilla rakennuksilla.²

Tässä vaiheessa Hietasaaren asukasluvu lähenteli tuhatta henkeä, se oli toimiva kaupunginosa kauppoineen ja kouluineen. Kaavan seuraukset olivat dramaattiset, suuri osa asukkailla lunastetuista rakennuksista purettiin tai jätettiin tyhjiin ränsistymään. Osa huviloista vuokrattiin erilaisille yhdistyksille tai seuroille, jotka alkoivat järjestää niissä omaa kesätoimintaansa. Kaavan mahdollistamia uusia rakennuksia syntyi kuitenkin vain muutamia. Osassa huviloista asuminen ja kesänvietto jatkuivat perinteiseen tapaan. Tässä kehityksessä Vaaskiven huvilan tapaus oli hyvin tyypillinen. Erikoiseksi sen teki juuri purkamisen saama huomio, joka liittyi huvilan kuuluisan asukkaan vaiheisiin.

Kaupungin virallisessa historiankirjoituksessa Hietasaari on ohitettu lyhyellä maininnalla. Tästä huolimatta se on asutuksensa alusta lähtien herättänyt runsaasti sekä keskustelua että tunteita. Kaupunkilaisten muistoissa ja suullisessa perinteessä Hietasaari on ollut merkityksellinen alue ja sen vanhojen rakennusten ja puutarhojen rappeutuminen on ihmetellyttänyt monia. Alueen kaavoitushistoria ei ole yleisesti tunnettua, ja kaavojen merkitys ja kieli on jäänyt sekä saaren asukkaille että muille kaupunkilaisille vieraaksi. Hietasaaren historiaa käsitellyt osin fiktiivinen *Pyhä kevät* -dokumentti laukaisi keskustelun, jossa käsiteltiin Vaaskiven huvilan ja laajemmin koko Hietasaaren kulttuuriympäristön merkityksiä.

Kulttuuriskandaali synnytti "Vaaskiven huvilan"

Julkisen keskustelun aloitti oululaisen sanomalehti *Kalevan* kulttuurisivuilla 3.1.1993 julkaistu kirje. Otsikolla "Vaaskiven juhluvuosi päättyi skandaaliin" kirjoittaja viittasi vuonna 1992 vietettyyn Tatu Vaaskiven syntymän 80-vuotis- ja kuoleman 50-vuotisjuhluvoiteen. Kirjoittaja arveli monien oululaisten suunnanneen joulupäivän *Pyhä kevät* -dokumentin jälkeen "pyhiinvaellusmatkalle" Hietasaareen. Siellä heitä odotti järkytys, Vaaskiven huvilasta oli jäljellä enää rauniot. Kirjoittaja ihmetteli kiirettä huvilan

purkamiseen ja viittasi Kalevassa vuonna 1992 ilmestyneisiin Hietasaaren uuden asemakaavan valmistelua esitelleisiin uutisiin, joiden mukaan kaavoituksessa kaikki vaihtoehdot olivat vielä auki.

"Rakennus oli vanha, osittain hirsi- osittain lautarakenteinen, mutta se olisi ollut varsin pienin kustannuksin korjattavissa ja entisöitävissä. Rakennusta ei olisi edes tarvinnut lunastaa, koska se oli jo kaupungin omistuksessa. – Siitä saanut helposti kohteen kulttuurimatkailejoille."³

Seuraavana päivänä Kaleva julkaisi kuvan huvilasta otsikolla "Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhluvuonna. Kulttuuritoimi tunsu rakennuksen historiallisen arvon."

Päätöksen Vaaskiven kotitalon purkamisesta on tehnyt kaupunginhallitus samassa nipussa useiden kymmenien muiden Hietasaaren talojen purkupäätösten kanssa. Purkamisen perusteena kaupunki pitää sitä, että rakennus oli korjattavaksi tai suojeltavaksi liian huonokuntoinen.⁴

Apulaiskaupunginjohtaja Paavo Korhonen kiinteistötoimesta kielsi tienneensä rakennuksen yhteydestä Vaaskiveen ja piti rakennuksen purkamista kömmähdyksenä. Kulttuuritoimessa puolestaan oltiin tietoisia rakennuksen "kulttuurihistoriallisesta arvosta", sen sijaan rakennuksen purkaminen tuli yllätyksenä ja sitä pahoiteltiin. Kulttuuritoimenjohtaja Ritva Tienarin mukaan:

"... Kaupungin olisi erittäin tarkasti harkittava ennen kuin puretaan oululaisten merkkien henkilöiden muistomerkkejä, jollaisiksi myös heidän kotitalonsa luetaan."⁵

Vaaskiven huvilan kohdalla rakennuksen säilyttämistä puoltaneet tahot pitivät rakennusta historiallisesti arvokkaana. Paikallisen suurmiehen Tatu Vaaskiven työskentely ra-

1. Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992, Oulun kaupunki (1993).

2. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–357.

3. Erkki Kärkkäinen 'Vaaskiven juhluvuosi päättyi skandaaliin', *Kaleva* 3.1.1993.

4. Susanna Huhta 'Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhluvuonna', *Kaleva* 4.1.1993.

5. Huhta (1993).

Tatu Vaaskivi. Museovirasto.

kennuksessa teki siitä merkittävän kohteen, joka olisi pitänyt säilyttää arvoaan vastavassa kunnossa ja käytössä.

Nimitys *Vaaskiven huvila* vakiintui vasta lehdistössä käydyssä keskustelussa. Joissain kirjoituksissa rakennukseen viitattiin "Vaaskiven talona" tai "kotitalona", joka osoittaa joko kesähuvilan käsitteen jääneen kirjoittajalle hämäräksi tai kenties halua sementoida kirjailijan ja rakennuksen suhde mahdollisimman tiiviiksi. Vaaskivi oli huvilan jokakesäinen vieras ja viipyi usein myöhäiseen syksyyn. Kirjailijan elinaikana ja myöhemmin rakennus tunnettiin omistajiensa Vaaskiven äidinpuoleisen suvun mukaan Niskasen huvilana, ja Niskasen kauppiassuku oli viettänyt siellä kesänsä jo kymmeniä vuosia. Aikalaisille kirjailijan läsnäolo toi huvilaan jännittävän lisäpiirteen mutta ei määrittänyt sitä kokonaan.

Purkamisen jälkeen käydyssä keskustelussa huvila sai lisäarvoa, kun sitä alettiin kutsua juuri Vaaskiven huvilaksi. Pelkästään Niskasen huvilana, viehättävänä ja vielä hyväkuntoisena osana Hietasaaren kulttuuri-

historiallisesti arvokasta kokonaisuutta, sillä ei ollut sellaista merkitystä, joka olisi nostanut sen tulevaisuuden yleisen huomion kohteeksi. Julkisessa keskustelussa Vaaskiven kirjailijantyöstä tuli rakennusta määrittävä hetki. Saarelaisten haastatteluisa nousi esiin huoli alueen muiden rakennusten jäämisestä yhden jo puretun huvilan saaman huomion varjoon. Kirjailijan varsin juhlallinen julkisuuskuva sai uusia sävyjä saarella kerrotuissa tarinoissa. Eräänkin keran kaupunkireissultaan iloisessa mielentilassa palaillut kirjailija oli myöhästyä Torinrannan ja saaren väliä liikennöineestä moottoriveneestä. Kapteeni ei olisi halunnut palata laituriin, koska epäili Vaaskiven tapansa mukaan nukahtavan matkalla. Osa matkustajista kuitenkin protestoi: "Tatua ei jätetä!" Ja niin kirjailija poimittiin kyytiin. Perille päästyä kapteenin ennustus toteutui, Vaaskiveä ei saatu enää heräämään. Ongelma ratkesi vasta, kun naapurin riuska isäntä heitti hennon kirjailijan olalleen ja kantoi hänet kotiin asti.⁶

Vaikka 29-vuotiaana kuolleen Vaaskiven elämä oli satavuotiaan huvilan historiassa vain yksi episodi monien joukossa, huvila jäi fyysisenä rakennuksena julkisuudessa kirjailijan varjoon. Tuntemattoman suunnittelijan piirtämä kaksikerroksinen 1890-luvulla valmistunut rakennus edusti Hietasaarelle tyypillistä vähäeleistä klassismia. Yhtä lailla huviloille tyypillisiä kerrostumia rakennus sai 1910-luvulla, kun siihen lisättiin kaksi kuistia.⁷

Huvilan omistaneen kaupungin näkökulmasta rakennus kuului niihin saaren kesähuvilakulttuuria edustaneisiin rakennuksiin, joiden vähittäinen poistaminen oli asetettu tavoitteeksi jo vuoden 1969 asemakaavassa.⁸ Pitkään tyhjillään olleen rakennuksen kunto arvioitiin niin huonoksi, että sen kunnostaminen ei olisi ollut taloudellisesti kannattavaa. Samanlaisen purkutuomion saivat monet Hietasaaren rakennukset, huolimatta siitä, että rakennusinventoinnissa ne oli arvioitu kulttuurihistoriallisesti huomattavan arvokkaiksi.⁹ Arviot Vaaskiven huvilan kunnosta purkuhetkellä vaihtelevat suuresti. Toisaalta kuntoarvioiden suhteellisuudesta kertoo, että useat Vaaskiven huvilan kanssa

Vaaskiven huvila kesällä 1992. Kuvaaja Pohjois-Pohjanmaan museo/Pasi Kovalainen.

samoihin aikoihin samoilla perusteilla purkutuomion saaneet rakennukset on sittemmin kunnostettu ja otettu käyttöön.¹⁰

Kulttuurisivuilla asiaa kommentoi kaupunginhallituksen jäsen Taina Pitkänen-Koli. Kirjeessään ”Vaaskiven huvilan kohtalo” Pitkänen-Koli selvitteli osuuttaan kohtalokkaan purkupäätöksen syntyyn. Hänen mukaansa valtuutetuilla ei ollut tietoa huvilan erityisestä merkityksestä. Itse hän ilmoitti vastustaneensa päätöstä, koska rakennukset kuuluivat Hietasaaren muodostamaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen kokonaisuuteen, jonka valtuusto oli määrittellyt jo 1984. Hänen mukaansa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden purkaminen olisi vaatinut tarkemman käsittelyn.

”Hietasaari on oululaisille rakas ja monenlaisia tunteita herättävä keidas. Sen kauneus- ja kulttuurihistorialliset arvot näkyivät elävästi menneiden pyhien aikana näytetyssä riipaisevassa TV-elokuvassa Tatu Vaaskiven kirjailijan ja kriitikon urasta. Kun sitten kävi ilmi, että hänen talonsa on

purettu, ymmärrän hyvin kulttuuri-ihmisten närkästyksen.”¹¹

Viitattaessaan Hietasaaren herättämiin ristiriitaisiin tunteisiin kirjoittaja muistutti saaren historiasta pitkällisten kiistojen kohteena. Saareen oli suunniteltu 1900-luvulla sekä teollisuusaluetta, kerrostalovaltaista asuin-aluetta että virkistysaluetta. Kaikki vaihtoehdot olisivat toteutuessaan johtaneet hu-

6. Haastattelu, mies s. 1932, 10.9.2003, Ulla Pohjamon arkisto.

7. Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992 (1993), 68–69.

8. Oulun kaupungin kunnalliskertomus v. 1968, 354–359.

9. Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992 (1993).

10. Useista Hietasaaren rakennuksista tehtiin purkuilmoitus 18.5.1992. Perusteena oli rakennusten heikko kunto ja usein myös sijainti vuoden 1967 asemakaavan määrittämällä puistoalueella tai retkeily- ja loma-alueella. Lääninhallitus määräsi rakennukset toimenpidekieltoon 8.6.1992. Osa rakennuksista jäi tyhjilleen, rapistui ja purettiin myöhemmin. Osa on sittemmin kunnostettu ja otettu käyttöön. Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992 (1993).

11. Taina Pitkänen-Koli ”Vaaskiven huvilan kohtalo”, *Kaleva* 6.1.1993.

vila-alueen katoamiseen. Hietasaaren tulevaisuutta koskeva kiista kanavoitui keskusteluun Vaaskiven huvilasta ja haki siitä uutta voimaa. Vaaskiven vaiheet Hietasaarissa nousivat uudella tavalla kaupunkilaisten tietoisuuteen. Samalla entinen Niskasen huvila muuttui lopullisesti ”Vaaskiven huvilaksi”, joka sai erityisen merkityksen kirjailijan henkilöhistorian kautta.

Vaaskiven huvilaa ei enää ole – säilyykö Hietasaari?

Julkisuudessa keskustelijat hakivat vastuullisia tapahtuneelle. Toisaalta puheenvuorojen pohjalta syntyi vaikutelma, että Vaaskiven huvilan purkaminen ei ollut irrallinen tapaus, vaan liittyi kiinteästi Hietasaaren vanhojen rakennusten tulevaisuuteen.

Eeva Vuorenpää, *Pyhä kevät* -dokumentin ohjaaja, kritisoi *Kalevan* kulttuurisivuilla oululaista kulttuuriväkeä välinpitämättömyydestä. Vuorenpää oli vierailut huvilassa ensimmäisen kerran kesällä 1991. Samalla hän sai kuulla, että huvila aiottiin purkaa seuraavana kesänä. Vuorenpään pyynnöstä purkutöitä luvattiin siirtää, jotta dokumentti ehdittäisiin kuvata. Hän kauhisteli kuntoa, johon huvila oli päästetty.

”Sen savupiippu oli romahtanut ja katoissa oli lähes neliömetrin suuruinen aukko, josta sadevesi oli valunut sisään. Kaikesta näki, että huvila oli aikanaan ollut todella viehättävä. Esimerkiksi viitisen vuotta sitten se olisi varmasti vielä voitu korjata ja entistää. Jos Oulun kaupungin kulttuuritoimi olisi yleensä ollut kiinnostunut Tatu Vaaskiven merkityksestä ja hänen muistonsa vaalimisesta, sen olisi jo aikaa sitten pitänyt nähdä huvilan ainutlaatuisuus ja sen tarjoamat mahdollisuudet esimerkiksi kirjailijakodiksi.”¹²

Kuvatessaan dokumenttia kesällä 1991 Vuorenpää oli yrittänyt saada paikallisen median kiinnostumaan rakennuksen kohtalosta mutta turhaan.

”Hietasaarissa paikalliset asukkaat pahoittelivat kaupungin kylmää ja tylyä suhtautumista heille tärkeisiin Hietasaaren muisto- ja kulttuuriarvoihin. Epäilenpä, että lukuun ottamatta hietasaarelaisia, monikaan

oululainen olisi tuskin huomannut Vaaskiven huvilan katoamista, ellei olisi nähnyt sitä jouluna esitettyssä tv-ohjelmassa.”¹³

Kulttuurisivuilla käydyin debatin jälkeen keskustelu siirtyi yleisönosastoon. Siellä ehdotettiin huvilan rekonstruoimista valokuvien ja muistitiedon perusteella, ja Vaaskiven kotimuseon sijoittamista uusittuun rakennukseen. Rekonstruktion etuina esitettiin sen edullisuus ja tekninen helppous vanhan kunnostamiseen verrattuna.¹⁴ Kirjoittaja ei pitänyt eroa puretun alkuperäisen ja mahdollisesti pystytettävän uuden huvilan välillä periaatteellisesti merkittävänä. Kirjoittaja ei katsonut historiallisen arvon kärsivän, vaikka huvila rakennettaisiin uudestaan. Ratkaisuna rekonstruktio on ollut suosittu esimerkiksi toisessa maailmansodassa tuhoutuneiden historiallisten rakennusten palauttamisessa. Rekonstruktioita on arvosteltu epäaitoudesta, kaikkien mielestä uusi rakennus ei mitenkään voi korvata vanhaa. Toisaalta uudelleen rakentaminen voi olla ainoa mahdollisuus yrittää korvata kestäättömiä menetyksiä.

Otsikolla ”Hävetkää Oulun ns. kulttuurieliitti” kirjoittaja kritisoi kulttuuritoimeja ja paikallisia toimittajia, jotka eivät olleet reagoineet varoituksiin Vaaskiven huvilan purku-uhkasta.¹⁵ Toinen nimimerkillä ”Pettynyt kaupunkilainen” kirjoittanut osoitti samoin kritiikkiä kulttuuritoimelle, mutta viittasi tapahtumien juurten ulottuvan kauemmaksi. Kirjoittajan mukaan Vaaskiven huvilan purku-uhka oli tullut yleiseen tietoon jo vuonna 1986, ja asiasta oli kirjoitettu *Kalevassa* sekä silloin että uudestaan kesällä 1989, mutta ilman näkyviä tuloksia.

”Kulttuuri-Hietasaaren (purku-)uhkasta ja Vaaskiven huvilan säilyttämisestä on kirjoitettu myöhemminkin vuosina. Asiasia kiinnostuneet ovat yrittäneet vaikuttaa eri tavoilla mm. ilmaisemalla kantansa Hietasaaren kaavoituskyselyn yhteydessä viime syksynä. Kaikki turhaan.”¹⁶

Hieman myöhemmin nimimerkillä ”Takka-putko taas loppu?” esiintynyt kirjoittaja kehotti kaupunkilaisia suremisen sijaan

kiinnittämään huomiota siihen, mitä Hietasaaresta olisi vielä pelastettavissa. Kirjoittajan mukaan Hietasaari huviloineen ja villiintyneine puutarhoineen oli säilyttämisen ja huolenpidon arvoinen miljöö, jota ei pitäisi tuhota ”kuuskytlukulaisin päätöksin”. Kirjoittaja vertasi Hietasaaren vanhan osan tunnelmaa korkeine puineen ja kapeine teineen ja maalauksellisine pihapiireineen samoin Hietasaarella sijaitsevan Nallikarin uimaranta- ja matkailualueeseen, jonka vastapäällystetyt tiet ja uusi kylpylärakennus eivät viehättäneet silmää.

”Retkeni innoittamana soitin kaupungin vuokra-asuntotoimistoon ja kyselin mahdollisuutta vuokrata talo Hietasaaresta. Hetken hiljaisuuden jälkeen sanottiin sen olevan mahdotonta. Kun nykyinen vuokralainen lähtee, talo puretaan. Oulun kaupunki on siis lähtemässä jälleen kerran kokonaisen puutaloalueen hävittämiseen. Kansalaismielipiteellä ei ole tähän asti ollut mitään vaikutusta täällä, mutta ajat ovat nyt muuttumassa. Myös Oulussa on otettava huomioon ihmisten todelliset toiveet ja tarpeet. Pelastetaan edes Hietasaari ry. – toimintaan!”¹⁷

Kirjoittaja ihaili Hietasaaren vanhaa kaupunkikuvaa, hänen mukaansa siinä yhdistyivät esteettiset arvot ja kiehtova kulttuurihistoria. Hänen mukaansa kävelyretki alueella vanhoja pihapiirejä ja rakennuksia ihailen oli elämys, jota moderni alue ei voinut tarjota. Nimimerkki kannusti kaupunkilaisia toimimaan Hietasaaren puolesta. Saaren asukkaat olivat nousseet puolustamaan asuinalueitaan useita kertoja sitten 1900-luvun alun. Vastaavaa liikettä ei asukkaiden harvenneesta joukosta enää 1990-luvulla syntynyt. Julkinen keskustelu Vaaskiven huvilasta käytiin lähinnä ulkopuolisten toimesta.

Kyynisimpiin kuului nimimerkki ”MOT”. Hänen mukaansa Vaaskiven huvilaa vuokrannut yhteisö ei ollut saanut vuokrasopimusta uusittua toiveestaan huolimatta. Kirjoittajan mukaan huvilalla olisi ollut käyttöarvoa virkistyspaikkana, jos kaupunki olisi sallinut sen kunnossapidämisen. Rakennuk-

sen historiallisesta arvosta kirjoittaja ei ollut kiinnostunut.

”En tiennyt ennestään enkä tullut silloinkaan tietämään Vaaskivestä ... Vaaskivi on (nyt) varmaan tunnetumpi kuin jos mökki olisi vielä pystyssä.”¹⁸

Tusculum Hietasaarella – huvila Vaaskiven kirjeissä

Tatu Vaaskivi asui tätinsä Lyyli Niskasén huvilassa lähes kaikki elämänsä kesät ja kirjoitti siellä lyhyeksi jääneen uransa neljä laajinta teosta: F. E. Sillanpään elämäkerran, historialliset romaanit *Loistava Armfelt*, *Itsevaltias* ja keskeneräiseksi jääneen *Pyhä kevät*. Lisäksi tuotantoon kuului matkakirjoja ja runsaasti lehtiartikkeleita. Perustellusti voi väittää, että vinttikamari Mustansalmeen avautuvine näkymineen oli Vaaskivelle välttämätön kirjallisen työn kannalta. Kirjailija tarvitsi huvilan suhteellista eristyneisyyttä voidakseen täydelleen upota kirjoittamiseen. Vaaskiven kohdalla oli kyse intensiivisestä keskittymisestä, jonka aikana ulkoinen todellisuus pyyhkiytyi pois. Vapaahetkinään Vaaskivi hoiti puutarhaa ja teki kävelyretkiä saarella. Luontohavaintojaan hän raportoi väsymättä kirjeissään.¹⁹

Kamarinsa Vaaskivi sisusti tapansa mukaan tarkasti. Italian-matkalta tehdyt maalaukset, kirjat, historialliset kartat ja kynttilänvalo loivat kirjoittamiselle otollisen tunnelman. ”Oululainen Tusculumini” kuten Vaaskivi itse asian ilmaisi. Hietasaarella syntyneet lukuisat kirjeet antavat kuvan kirjailijasta yksin autiolla saarella, eniten hä-

12. Eeva Vuorenpää 'Oulun kulttuuriväki ja Tatu Vaaskivi', *Kaleva* 12.1.1993.

13. Eeva Vuorenpää 'Oulun kulttuuriväki ja Tatu Vaaskivi', *Kaleva* 12.1.1993.

14. Veikko T. Tiitto 'Rakennetaan Vaaskiven museo', *Kaleva* 19.1.1993.

15. Jouko Majjala 'Hävetkää, Oulun ns. kulttuurieliitti', *Kaleva* 15.1.1993.

16. Pettynyt kaupunkilainen 'Vaaskiven huvilan tuhoamista vastustettiin', *Kaleva* 15.1.1993.

17. Takkapuutko taas loppu? 'Vaaskiven talon jälkeen', *Kaleva* 17.1.1993.

18. MOT 'Vaaskiven muisto elää', *Kaleva* 20.1.1993.

19. Tatu Vaaskivi (1945) *Kutsumus kirjeitä vuosilta 1927–1942*, Martti Haavio (toim.), Porvoo: WSOY, 95–96.

nen huomiotaan sai huvilan puutarha ja sen pienet tapahtumat.²⁰ Naapurustossa kirjailijan ja hänen runoilijapuolisonsa Elina Vaaran kesänvietto sen sijaan herätti huomiota ja hyvääntahtoista uteliaisuutta.

Henkilökohtaista kokemusta rakennuksesta on vaikea välittää muille. Kerrottuna sen merkitys muuttuu. Tatu Vaaskiven tapauksessa säilynyt laaja kirjeenvaihto avaa lukijalle kirjailijan Hietasaaren. Joskus paratiisimaisena joskus synkkänä ja yksinäisenä, saari, huvila ja puutarha muodostivat hänen kirjeittensä kehukset.

”Oulu 2.7.36 Elina Vaaralle

Nyt on kovin hämärää, mutta koetan kirjoittaa, sillä eikö totta: olet jo odottanut kirjettä minulta. Istun ikkunan luona siinä rembrandtilaisessa hohteessa, jonka länsitaiivas täällä kehittää auringonlaskun ja aamunkoiton rajalla, silloin kun yö on syvin. Mutta nyt sulavat kuusten siluetit pilviin, taivas on harmaan tumma, puiden välistä välkkyä kaistale yhtä hämyistä vettä. Kaipaen miltei vanhaa romanttista kynttilänvaloa... Täällä ei luonnollisestikaan ole sähköä, ja kunhan tulee elokuu, saan viettää iltojani kaihomielisen liekin hohteessa. Itse talokin on topeliaaninen. Tämä, jossa nukun ja teen työtäni, on ns. valkea kamari. Puuttuvat vain aaveet, sillä toistaiseksi en ole kuullut enkä nähnyt mitään hyperrealistista niiden parinkymmenen kesän kuluessa, jotka olen täällä viettänyt...”²¹

”Oulu 26.8.40 Elina Vaaralle

... Nyt, kun syksy on pimeä ja hiljainen ja koko Hietasaari on kuin mikäkin Böcklinin Kuolemansaari, täällä on kyllä kovasti kolkkoa, mikäli astuu askeleenkaan ulos. Mutta teen toiselta puolen juuri nyt ihmeen uutterasti kirjaani – tuo kellastuva maisema, mustanruskea vesi, tuulen ääni ja eläinten huudot ulkoa luovat semmoisen ajatusten muurin minun ja papereitteni ympärille...”²²

Pyhä Kevät -dokumentti kuvattiin Hietasaarella osin Vaaskiven huvilassa osin Kanniaisen huvilalla, joka oli paremmassa kunnossa, ja jota vielä asuttiin. Lyyli-tädin uskollista palvelijaa Kaisaa esitti Vaaskiven moni-

vuotinen huvilanaapuri. Nainen, jonka oman huvilan kaupunki oli lunastanut ja myöhemmin purkanut, kertoi Vaaskiven huvilasta, joka herätti haastatellussa muistoja, joissa Hietasaaren entisyys ja nykyisyys elivät rinnan.

”Sitten se Tatu meni naimisiin sen Elina Vaaran kanssa. Ja Elina Vaara istu siinä (laiturilla), niillä oli kaunis ryky ja siinä se valakonen vene. Ja se katto ko meri näky sinne. Ja äitillä jäi kaikki asiat tekemättä, ko se tykkäs hirviästi runnoista, ja se istu mejän rykkyllä ja katto sitä Elinaa. Ja siihen tuli Kaarelan tätiki, toinenki hyväkäs, niillä jäi kaikki huusholliki tekemättä ko ne vahtas Elina Vaaraa, eiväkkä kehanneet mennä sen kans puhumaan.

...Ja Tatu huuti aina, että Terveisiä Kanniaisen-täti Helsingistä, terveisiä Päivää. Ja määkin huusin, että päivää Tatu, mutta ei se mua kattonukkaan, mää olin vielä liian lapsi. Ja sitten se kerran huusi, että Kanniaisen-täti: minä teen Sillanpäästä elämänkeran. Ja niihän se tekikin sitten. Minä assuin vinttikamarissa, mulla oli ikkuna auki. Siinä oli pikkusen matkaa, oli yks talo siinä välissä ja sitten oli niitten vinttikamari ja ikkuna auki. Ja se konneen naputus kuulu aina siitä, yönki se kirjotti.

Se pelekäs sottaa, se ei voinu kaupungissa asua, niin se jäi talaveksi. Kyllähän se oli kylmä se huusholli... Ja Lyyli-tätiin piti tulla mukkaan ja Kaisan tieteenki laittamaan ruokaa. Siellä se oli ja sinne se tais kuollakin. Joku kysy, että mihin se kuoli, niin minä sannoin, että minusta se kuoli pelekoon. Se oli liian semmonen... taiteilija, että se halus ellää...”²³

Kaupunki antoi vuodesta 1945 huvilapalstoille lyhyitä usein vain vuoden mittaisia vuokrasopimuksia. Tästä johtui, etteivät vuokralaiset uskaltaneet investoida omistamiensa rakennusten kunnossapitooon. Vuokralaisten lähdettyä uusia asukkaita ei enää otettu. Vaaskiven huvilan tavoin monet muut Hietasaaren rakennukset jäivät tyhjilleen ja joutuivat ilkeivallan kohteiksi. Kaupunki purki huonoon kuntoon päästetyt huvilat kaikessa hiljaisuudessa. Rakennus-

ten mukana katosivat vuosikymmenien ajan huolella hoidetut puutarhat.

En minä usko, että sitä omenapuutakaan ennää on, sehän kukkis nyt olis jo iso ja komia, tai nythän ois jo omenoita. Enkä mää sitä (omaa huvilaa) enää surrut, kun siellä revittiin jo ikkunat ja ovet kaikki, kun mää en päässy ennää sinne käymään. Niin kauan ko me päästiin, niin istuttiin ulukona ja juotiin kahvia. Ja sitten (kaupunki) ilimotti, että valitettavasti täytyy purkaa, että siitä tulee puistoalue. Niin aatella, se on kaikki pantu pois. Se oli valamis puisto. Ja minä oon sanonu kaupungille, että sielä on semmosia (taloja), joita te ette saa hävittää. Että pittää jäähä jotakin Hietasaaresta. ... Niin hävitettiin kaikki. Puut oli puoliksi kaatuneet, risuja joka paikka täynnä. Ei ollu mittään siistitty, oli vaan viety koko talo pois.²⁴

Haastatellun puheessa kirjailija Vaaskivi kuuluu yhteen asumansa huvilan kanssa. Molemmat olivat liian hauraita, ne eivät kestäneet kovia aikoja joita joutuivat elämään. Kirjailijan kohtaloksi koitui yritys lievittää sodan aiheuttamaa ahdistusta saatavilla olleilla lääkkeillä. Huvilasta, joka oli tarjonnut kirjailijalle rauhallisen turvapaikan, tuli lopulta taloudellisista vaikeuksista ja huonosta terveydestä kärsineen Vaaskiven kuolinpaikka.

Huvilan tuhona oli vuoden 1969 asemakaava, jossa Mustansalmen rannat merkittiin puistoalueeksi.²⁵ Kaupungin lyhytnäköinen toiminta omistamiensa rakennusten suhteen viimeisteli työn. Haastateltu, joka oli viettänyt lähes kaikki elämänsä kesät Hietasaaresta, suri sekä kirjailijaa että huvilaa, joka oli säilyttänyt monia hänelle tärkeitä muistoja. Erityisesti hän ihmetteli kaupungin halua purkaa korjauskelpoisia rakennuksia, joiden tilalle ei kuitenkaan rakennettu luvattua puistoa. Hän oli saanut seurata läheltä nuoruutensa elävän kaupungin osan muuttamista hylätyksi ryteiköksi.

Tuuli kääntyy – Hietasaaren uusi elämä

Tapahtumasarja, sellaisena kuin se julkises-

sa keskustelussa ilmeni, herättää väistämättä kysymyksiä siitä, kuinka avoimia ja demokraattisia ne prosessit ovat, joissa rakennetun kulttuuriympäristön säilyttämisestä päätetään. Vaikutelmaksi jää, etteivät luottamushenkilöt tienneet, mistä he todella päättivät antaessaan rakennuksille purkuluupia. Samoin kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuudet näyttäytyvät hyvin rajoitetuilta. Mielipiteen ilmaiseminen oli vapaata mutta sen vaikutukset jäivät vähäisiksi. Huolimatta siitä, että Hietasaaren alueen kulttuurihistorialliset arvot oli tunnustettu jo 1980-luvulla, jatkui rakennusten purkaminen 1990-luvulla. Vielä vuoden 1969 asemakaavaa laadittaessa Hietasaaren rakennusten arvostus oli yleisesti alhainen. 1990-luvulle tultaessa tilanne oli kuitenkin suuresti muuttunut. Yksityishenkilöt olivat valmiita kunnostamaan tyhjiilleen jääneitä rakennuksia omalla kustannuksellaan. Rakennusten iän ja historian tuoma lisäarvo oli jälleen tehnyt niistä haluttuja asuinpaikkoja.

Rakennettu kulttuuriympäristö käsitteenä ei viittaa yksin ajallisesti kaukaiseen menneisyyteen. Viimeisen 30 vuoden aikana käsitys kulttuuriympäristöstä on laajentunut yksittäisistä kohteista käsittämään koko ihmisen muokkaamaan ympäristön. Myös kulttuuriympäristön säilyttämisessä näkökulma on siirtynyt yhtenäisiin ympäristöihin ja kokonaisuuksiin. Tämä laaja näkemys on jossain määrin heijastunut myös viranomaisen Hietasaaren rakennuskannasta tekemiin arvioihin. Viimeisimmässä vuoden 1999 asemakaavassa alueen historia kesähuvilaja asuinalueena otettiin huomioon ja hyväksyttiin osaksi saaren tulevaisuutta. Osa säästyneistä kesähuviloista päätettiin säilyttää. Vaaskiven huvilan kohdalla suunnan muutos tuli kuitenkin liian myöhään. Tämäkään

20. Vaaskivi viittaa todennäköisesti Ciceroon, jonka huvila sijaitsi lähellä Tusculumin kaupunkia. Vaaskivi (1945) 205–207.

21. Vaaskivi (1945) 95–96.

22. Vaaskivi (1945) 240.

23. Haastattelu, nainen s. 1919, 5.8.2005. Ulla Pohjamon arkisto.

24. Haastattelu, nainen s. 1919, 5.8.2005. Ulla Pohjamon arkisto.

25. Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992 (1993).

päätös ei tosin ole turvannut kaikkien jäljelle jääneiden rakennusten tulevaisuutta. Useat sinänsä vaatimattomat mutta historiallista kokonaisuutta tukevat rakennukset ovat jääneet uuden kaavan tarjoaman suojan ulkopuolelle.

Kaupungilla ei ole vain yhtä historiaa vaan monia historioita. Kaupungin paikat ja tilat ovat muovanneet siellä asuvien ihmisten elämää yhtä lailla kuin ihmiset ovat muovanneet rakennettua kaupunkia. Hieta-saaren historiassa asukkaat, suunnittelijat ja satunnaiset kesänvietäjät ovat kaikki omalta osaltaan muokanneet aluetta nykyisen kaltaiseksi. Puheissaan ja kirjoituksissaan keskusteluun osallistujat rakentavat Hieta-saarta yhä uudestaan. Samalla saari on jättänyt jälkensä heihin jokaiseen. Myös Tatu Vaaskivi, jonka elämässä Hieta-saarella oli keskeinen merkitys, jätti paikalle perintönsä, joka hänen jälkeensä alkoi jossain määrin elää omaa elämäänsä. Tässäkin tapauksessa rakennus muutti ihmistä ja ihminen rakennukseen liitettyjä merkityksiä.

Vielä purkamisensa jälkeenkin Vaaskiven huvila elää julkisissa ja yksityisissä keskusteluissa. Rakennuksen tyhjäksi jääneestä tontista on jopa muodostunut epävirallinen pyhiinvaelluskohde.²⁶ Jaettu suru hukatuista mahdollisuuksista koskettaa laajemmin Hieta-saaren vanhojen rakennusten tilannetta. Toisaalta kokemus tapahtuneesta vääryydestä ja asiasta käyty keskustelu ovat yhdistäneet ihmisiä puolustamaan jäljellä olevien rakennusten arvoa.

Hieta-saaren huviloita koskeneen julkisen keskustelun kiinnittyminen 1990-luvun alussa juuri Vaaskiven huvilaan vetää huomion

niihin rakennuksiin, joiden arvoista ei ollut mahdollista keskustella käytössä olleilla käsiteillä, tai joiden ilmaisemiseen ei tuntunut löytyvän sopivia argumentteja. Useimpien alueen rakennusten kohdalla toisin kuin Vaaskiven huvilan tapauksessa ei voitu vedota kansallisesti merkittävään henkilöön. Huviloiden arkkitehtoniset piirteet saattoivat tuntua vaatimattomilta rakennustaiteen merkiteoksiin verrattuina. Alueen ja rakennusten historiallisesti kerrostunut luonne olisi kuitenkin mahdollista nähdä voimavarana.

Näkökulman moniäänisyys avaa vaihtoehtoisia näkemisen tapoja aiemmin kapeasta näkökulmasta kirjoitettuun kaupungin historiaan. Hieta-saaren asema yhtä aikaa sosiaalisesti keskeisenä kaupungin paikkana ja toisaalta sen reuna-alueena antaa uuden näkökulman koko kaupunkiin. Hieta-saaren vanhat ja uudet rakennukset voivat toimia kaupungin muistina, jos niiden säilyttämät tarinat saavat äänen. Kaupunkitilan käyttäjien näkökulman esiin tuominen haastaa suunnittelu- ja viranomaislähtöisen näkemyksen kaupungista. Kaupunkitilaan liittyvien ristiriitaisten näkemysten esiin nostaminen tekee näkyväksi kaupunkitilan käyttöä sääntelevän vallan. Valtasuhteiden tekeminen näkyväksi kyseenalaistaa itsensä selvyyksiä ja antaa tilaa vaihtoehtoisille toimintatavoille ja historioille. Historiallisen moniäänisyyden tulkinta avaa mahdollisuuksia vaihtoehtoisten toimintatapojen löytämiseen. ■

26. Haastattelu, nainen s. 1955, 13.7.2005. Ulla Pohjamon arkisto.